

СПРАВЕДЛИВ ПРЕХОД КЪМ БЪДЕЩЕ БЕЗ ВЪГЛИЩА: ОТ КАТОВИЦЕ КЪМ ВЪГЛИЩНИТЕ РЕГИОНИ В ЦЕЛИЯ ЕВРОПЕЙСКИ СЪЮЗ

от Dr. Diana Süsser

В последните години Катовице се превърна от град на въглищната индустрия в град на бъдещето. Регион Силезия обаче, подобно на много други европейски райони, зависещи от въглищата, все още е в процес на трансформация. Въпреки че, заради енергийната криза, много европейски държави отново пуснаха въглищните си централи, Европейският съюз подкрепя регионите за тяхното извеждане от експлоатация. Какво означава справедлив преход? И какво се случва в момента с планирането на извеждането на въглищата от енергийния микс в ЕС?

Трансформацията на Катовице

Катовице е столица на Силезкото войводство в Полша и е град с богато културно и индустриално наследство. Някога свързан с минното дело и тежката промишленост, Катовице е превърнат в модерен град на бъдещето. Преди четири години градът бе домакин на 24-тата Конференция на ООН по изменението на климата (COP23). По това време светлинни инсталации отбелязваха предстоящата промяна: „От черно към зелено“.

Гражданите, които наричат града си КАТО, са посланици на огромните промени, които е претърпял градът. От 2018 г. гражданите на Катовице са ангажирани в трансформирането на града им чрез дигитални приложения и кампании. Например в рамките на проекта [KATObywatel](#) (KATOresident) те могат да представят собствени проектни идеи за по-чист, зелен и безопасен град и да кандидатстват за финансиране чрез (зелен) бюджет с широко участие.

Кулата на минната шахта на мина "Warszawa II" продължава живота си като градска забележителност, но вече превърната в наблюдателна площадка. Тя е разположена на територията на бившата мина на Катовице, където сега се намира музеят на Силезия. Тук на 12 и 13 декември 2022 г. се проведе и встъпителната среща на партньорите по проекта „Справедливост на прехода и овластяване на гражданите срещу енергийната бедност“ (JUSTEM), финансиран от програма Life на Европейския съюз. Проектът JUSTEM подкрепя регионалните власти в разработването или изпълнението на териториални планове за справедлив преход, които отчитат местните фактори и ангажират гражданите в процеса като гаранция за съобразяването на техните нужди.

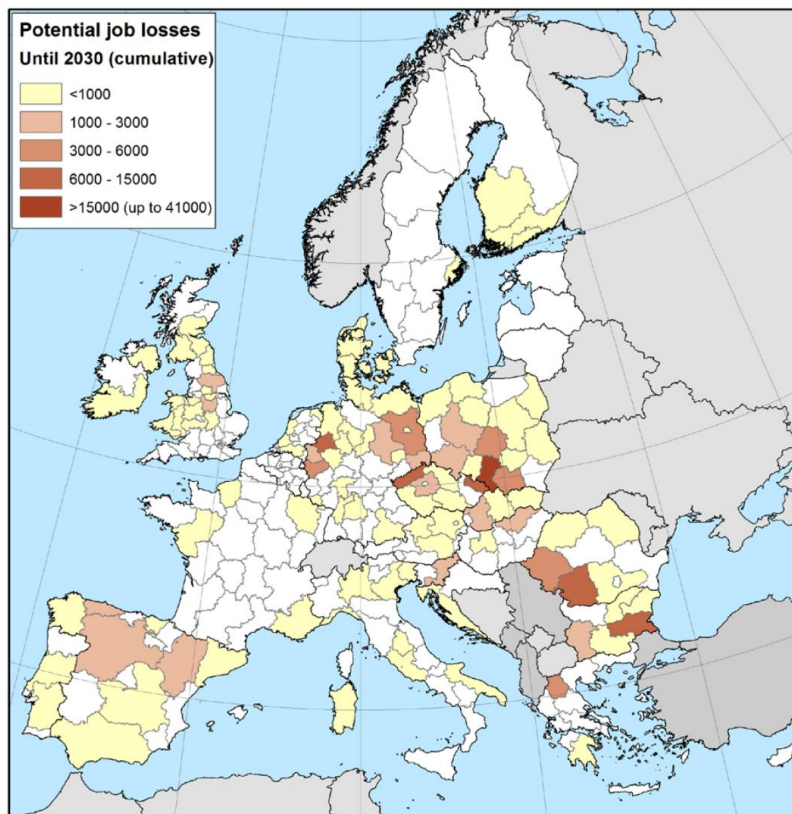
Изборът на Катовице за място на срещата не бе случаен – той е столица на Силезия - един от пилотните региони на проекта JUSTEM.

Въглищни региони в преход

Силезия е един от [31-ния въглищни региона в 11 европейски държави](#). Във въглищните региони се произвежда 20% от електроенергията в ЕС. От 2012 г. насам [производството на електроенергия от въглища е намаляло с почти една трета](#) и извеждането на въглищните мощности от експлоатация е ключово за постигането на целите на ЕС в областта на климата и енергетиката.

В момента [броят на наетите във въглищните мини и централи в ЕС възлиза на близо 230,000 души](#). Силезия е най-големият регион за добив на антрацитни въглища, който осигурява над

две трети от общата заетост във въгледобивната промишленост на ЕС. Въпреки че броят на работните места във въгледобива намалява, до 2030 г. в тези региони са застрашени много повече работни места (вижте **Фигура 1**). Очакваната загуба на работни места ясно показва, че премахването на въглищата не е свързано само с намаляване на въглеродните емисии. Става дума и за хората, за преквалификацията на работниците, за създаването на нови икономически възможности, за оформянето на бъдещето на обществото.

Фигура 1: Потенциален риск от загуба на преки работни места във въгледобивния сектор до 2030 г. (с натрупване).
Източник: [Alves-Dias et al., 2018](#).

Преход към бъдеще без въглища

Понятието „справедлив преход“ вече доби голяма популярност, но какво означава то?

Терминът произхожда от синдикалното движение и обхваща редица социални мерки за гарантиране правата и препитанието на работниците. Най-общо казано, справедливият преход има за цел да подкрепи онези, които са засегнати социално и икономически от прехода към зелена икономика, като същевременно гарантира, че всеки ще има полза от него. Той обхваща държави, региони, сектори, общности, работници и потребители, засегнати от прехода.

Въпреки широкото съгласие, че поетапното спиране на използването на въглища трябва да отчита различни форми на справедливост, включително екологична, социална и енергийна, все още съществува голямо объркване относно значението на този термин. В най-новата литература справедливостта се състои от четири ключови измерения¹:

- *Процесуалната справедливост* предполага сериозна и постоянна ангажираност на засегнатите страни в процеса на взимане на решения;

¹ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14693062.2022.2108365>

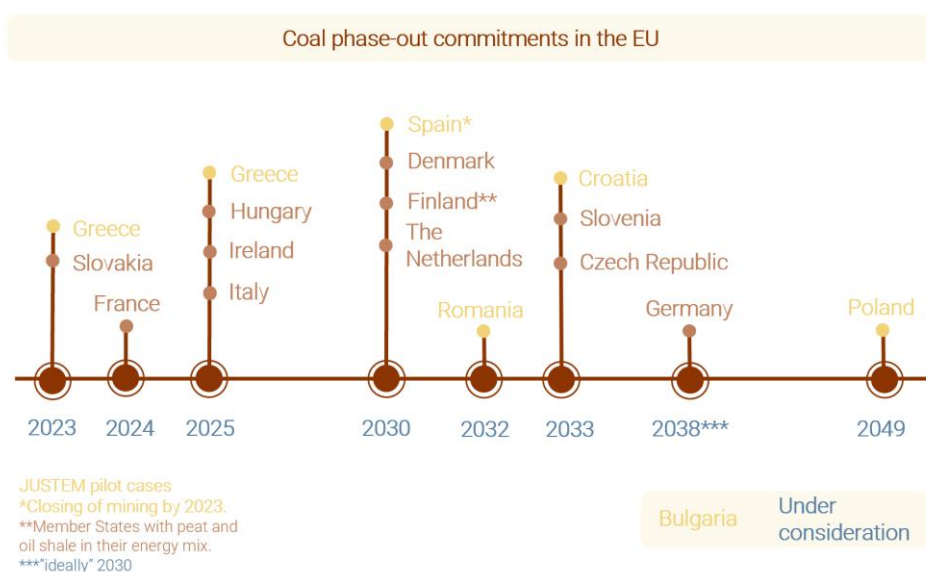
- *Справедливостта при разпределението* се отнася до справедливото и равномерно разпределение на разходите и ползите от прехода;
- *Справедливостта на признаването* се отнася до еднаквото оценяване и представяне на всички членове на обществото и до това, че те имат политически права;
- *Възстановителната справедливост* е свързана с поправяне на вредите от миналото и прилагане на мерки за намаляване вероятността от бъдещи вреди или тяхното компенсиране, например прилагане на рамки за преход за работниците от въгледобивната промишленост.

Подобен холистичен подход към справедливия преход може да помогне да се определят социално-икономическите, институционалните и социално-техническите пречки и да се разработят системни решения за подобряване на регионалната инфраструктура, създаване на нови възможности за заетост и осигуряване на необходимите регионални/национални ресурси/финансиране. Въпреки това справедливият преход често се фокусира върху техническите и икономическите аспекти, докато мнението на гражданите не взема предвид в достатъчна степен.

В рамките на проекта JUSTEM ние ще работим съвместно с регионалните власти и гражданите в шест въглищни региона, за да гарантираме, че териториалните планове за преход отчитат потребностите и проблемите на хората и разработват конкретни проектни линии, в т.ч. проекти, насочени към намаляване на енергийната бедност. Един по-справедлив за хората преход ще гарантира, че отказът от въглищата ще бъде приет и подкрепен от местното население.

Постепенно спиране на използването на въглища в ЕС

Справедливият преход към бъдеще без въглища не може да се случи от днес за утре. Петнадесет държави са поели ангажимент да се откажат от въглищата и са определили крайни срокове (вижте долната фигура). Сред тях са пилотните държави по JUSTEM: Гърция, Испания, Полша, Румъния и Хърватия. България все още обмисля закриването на въглищните си мощности.

Фигура 2: Постепенно спиране на използването на въглища в ЕС. Въз основа на информация от ЕС¹.

Шестте пилотни региона на JUSTEM (Стара Загора, България; регион Истрия, Хърватия; Западна Македония, Гърция; Силезко войводство, Полша; долината на река Джиу, Румъния; и Астурия, Испания) и регионите, които ще репликират модела (Мегаполис Аркадия, Гърция) са на различен етап в разработването или изпълнението на плановете за (справедлив) преход.

Териториалните плановете за справедлив преход на Хърватия и България все още са в процес на разглеждане. За разлика от тях, [Гърция бе първата държава, чиято програма и плановете на Фонда за справедлив преход бяха приети](#) през юни 2022 г. В началото на декември 2022 г. [Европейската комисия прие всичките пет оперативни програми на Полша с териториални плановете за справедлив преход](#). Териториалният план за Силезия и Западна Малополска е на стойност 2.4 млрд. евро по линия на Фонда за справедлив преход в подкрепа на прехода към климатична справедливост във въглищния регион. [Фондът за справедлив преход](#) е ключов елемент от Механизма за справедлив преход, който включва финансиране и платформа за справедлив преход, които имат за цел да бъдат от полза за хората, предприятията, регионите и държавите членки.

Запазването на енергийната сигурност на страните в условията на сегашната енергийна криза поставя пред изпитание плановете за постепенно премахване на въглищата. Вследствие на руската война срещу Украйна ЕС реши да намали зависимостта си от руския нефт и природен газ и разработи плана [REpowerEU](#), който се състои от три стълба: пестене на енергия, ускоряване на прехода към чиста енергия и диверсификация на енергийните доставки. Много европейски страни „презаредиха“ въглищните си електроцентрали, за да компенсират недостига на изкопаем газ. [Румъния, например, отложи с две години току-що приетия си план за постепенно спиране на използването на въглища до 2030 г.](#), като същевременно одобри финансиране за ускоряване на развитието на възобновяемата енергия. Германия съвсем наскоро отложи затварянето на два реактора, работещи с лигнитни въглища, които трябваше да бъдат спрени тази година². Това означава забавяне на постепенното спиране на използването на въглища, поне в краткосрочен план.

По този начин последните събития представляват предизвикателство пред работата по JUSTEM, но и възможност за ангажиране и овластяване на гражданите от Силезия, Полша, до Астурия, Испания, за да се улесни справедливият преход и да се облекчи енергийната бедност в пилотните региони.

За повече информация за проекта, посетете www.ieecp.org

² [https://www.reuters.com/business/energy/germanys-cabinet-approves-accelerated-coal-exit-by-2030-western-state-2022-11-02/#:~:text=BERLIN%2C%20Nov%20%20\(Reuters\),the%20cutting%20of%20greenhouse%20emissions](https://www.reuters.com/business/energy/germanys-cabinet-approves-accelerated-coal-exit-by-2030-western-state-2022-11-02/#:~:text=BERLIN%2C%20Nov%20%20(Reuters),the%20cutting%20of%20greenhouse%20emissions)